

**BIBLIA ÎN LITERATURA RUSĂ (F. M. DOSTOIEVSKY-
LEGENDA MARELUI INCHIZITOR)**
**The Bible in Russian Literature (F. M. Dostoevsky-the Legend
of the Grand Inquisitor)**

PhD. Silviu Cristian Rad
National Highschool „Emil Racoviță” Cluj-Napoca

Abstract: *The research is divided into three chapters. The first part of the study is dedicated to an analysis of the concept of biblical intertextuality. In the second section, we shall analyse the mythological aspect of the novel. The final part intends to investigate the Legend of the Grand Inquisitor.*

Keywords: intertextuality, biblical quote, the Bible-literature relationship, The Legend of the Grand Inquisitor.

Sfânta Scriptură, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, începe să aibă un statut care, la momentul respectiv, pentru unii, era considerat paradoxal. *Biblia* devine absorbită de către literatura profană. Începând cu epoca modernismului se poate vorbi de o întrepătrundere a sacrului cu profanul, chiar „o camuflare a sacrului în profan”.¹ Conceptul de intertext biblic nu poate fi înțeles fără o analiză asupra noțiunii de intertext.

Prima parte a cercetării noastre conține aspecte despre legătura dintre *Sfânta Scriptură* și literatura dostoevskiană, despre intertextul și citatul biblic, urmând ca partea a doua să fie dedicată analizei *Legendei Marelui Inchizitor* din romanul *Frații Karamazov*.

Lecturând literatura dostoevskiană putem observa cum aceasta face parte din categoria scrierilor care conțin intertext biblic. Toate marile opere dostoevskiene au la bază pasaje biblice. În *Crimă și pedeapsă* avem relatată *Învirea lui Lazăr* (Ioan 11, 1-46), *Demonii* are ca motto *Vindecarea demonizatului din ținutul Gherghesenilor* (Luca 8, 32-37); *Idiotul* dezvoltă îndemnul Mântuitorului „*De nu vă veți reveni și nu veți fi precum copiii, nu veți intra în împărăția cerurilor*” (Matei 18, 3); iar *Frații Karamazov* este centrat pe parabola bobului de grâu: „*Dacă bobul de grâu care cade'n pământ nu moare, rămâne singur; dar dacă moare, aduce roadă multă*” (Ioan 12, 24).

¹ Constantin Jinga, *Biblia și sacrul în literatură*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2001, p. 11.

Intertextul Biblic

Biblia devine pentru Dostoievski un izvor de inspirație. În cărțile biblice putem vorbi de o inspirație harică, de un proces teandric, în cadrul căruia rolul autorului nu este deloc neglijabil. Chiar dacă, în cazul literaturii putem găsi puncte comune cu scrierile sacre, prin rolul formator pe care-l poate deține aceasta, situația este diferită. Cum este și cazul scrierilor apocrife.

Universul intertextualității este unul cât se poate de larg fiind statornicit în dinamica literaturii dintotdeauna. Teoretizarea conceptului apare în contextul teoretic al structuralismului și al semioticii la sfârșitul anilor '60. Termenul este lansat de Julia Kristeva în cadrul unei întruniri literare în anul 1969. Scriind o lucrare despre Mihail Bahtin, Kristeva sugerează importanța existenței unui dialog între text și semnificațiile acestuia văzut ca un „*amplu sistem de coduri și semne*”.²

Maria Nicoleta Ciocian, într-o incursiune în universul intertextualității conchide: „*intertextualitatea este cel mai bun mod prin care putem explica sau descrie lumea în care trăim. Intertextualitatea este unul dintre conceptele înzestrate cu capacitatea de a retrimite literatura la investigarea propriilor mecanisme. Concept esențial în vocabularul critic, intertextualitatea este un termen care desemnează un mod de a descrie ceea ce este contemporan, o mărturie că textul nu implică o închidere în sine, ci prezintă o deschidere spre un dialog cu alte texte, un fel de manifestare de neîncredere față de autorul omniscient și de încredere în cititorul angajat*”.³

„*Filosofia intertextualității vizuează retrogradarea rolului autorului*”⁴, după cum socotește Douwe Fokkema, dând o mai mare libertate cititorului în a desluși tainele scrierii, textul fiind un amplu generator de semnificații.

Intertextul privit în raportul lui cu textul, „*lucrează asupra altor texte, astfel încât este considerat o absorbție și o transformare a mai multor texte anterioare. Fiecare text se află într-un raport plurivalent cu alte texte. Interacțiunea diverselor relații din interiorul unui text se numește intertextualitate. Modul de realizare a intertextualității unui text va preciza caracteristica majoră socială și estetică a structurii textuale. Textul devine astfel un obiect care permite citirea istoriei*

² Steve Moyise, „Intertextuality and biblical studies: a review”, în *Verbum et ecclesia* JRG, 2002, 23(2), p. 418.

³ Maria Nicoleta Ciocian, *Dinamica fenomenelor intertextuale-citatul literar și nonliterar în literatura română actuală*, Teză de doctorat, Cluj Napoca, 2013, p. 204.

⁴ Douwe Fokkema, „The Concept of Rewriting”, în Liviu Papadima și Mircea Vasilescu (coord.), *Cercetarea literară azi – studii dedicate profesorului Paul Cornea*, cuvânt înainte de Liviu Papadima și Mircea Vasilescu, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 143.

stratificate alegând o temporalitate limitată și interpretând dialectic într-o serie plurală de practici semnificante”.⁵

Ioan Pânzaru, într-un studiu consacrat interpretării textuale, acordă literaturii un loc privilegiat în rândul artelor socotind că: „*domeniul în care problema interpretării joacă rolul banal și ingrat al unui adevărat locus classicus este cel al literaturii și artelor. Literatura este considerată a priori o valorare, pe de o parte, fiindcă este purtătoarea unui conținut excelent (acele gânduri care au smuls admirația celor mai instruiți de-a lungul multor decenii), pe de alta, pentru că ține de domeniul artelor care seduc și încântă*”.⁶

Noțiunea de intertext presupune și capacitatea interpretativă a omului, considerată „*o funcție intelectuală esențială, ea se află la originea tuturor ipotezelor și este profund implicată în creativitate*”.⁷ Ioan Pânzaru consideră interpretarea textelor ca fiind un act creator prin care „*interpretul creează ipoteze analogice despre sensul textelor*”.⁸ Prin interpretarea unui text se încearcă găsirea unui sens al acestuia. Studiul interpretării literare nu poate evita peregrinări în domeniile conexe, cum este cazul teologiei în opera dostoievskiană, „*a cerceta proprietățile textului independent de sens pornește de la presupuziția că opera este din momentul publicării un exponent inert de muzeu, lipsit de semantică, fără legătură cu lumea oamenilor*”.⁹

Intertextul biblic nu trebuie confundat cu un act hermeneutic. Dostoievski nu interpretează *Sfânta Scriptură*, ci o aduce în actualitate. Încercarea noastră este de a semnală acest act, dar și rolul pe care textul biblic îl are în opera sa. Textul biblic, prin forța sa de coeziune, vine să dea amploare scriiturii dostoievskiene. Folosirea exemplurilor biblice face actuală opera, romanele sale sunt percepute ca fiind mereu actuale răspunzând cerințelor și celor mai exigenți lectori.

Dostoievski, prin scrierile sale, refuzând cutuma, caută un sens mai bun, mai uman, mai logic, mai apropiat de adevăr și de viața contemporanilor săi. *Biblia* a avut în opera sa un cuvânt de spus, influențând nu doar ca o sursă de inspirație, „*ci la nivelul concepției statutului textului literar*”.¹⁰ Literatura dostoievskiană este o acumulare a unor

⁵ Al. Săndulescu (coord.), *Dicționar de termeni literari*, București, Editura Academiei Române, 1976, p. 439.

⁶ Ioan Pânzaru, *Regimul interpretării. Literatura și sensul acțiunii*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 75.

⁷ Ioan Pânzaru, *Practici ale interpretării de text*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 7.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Ioan Pânzaru, *Regimul interpretării*, p. 22.

¹⁰ Constantin Jinga, *Biblia și sacrul în literatură*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2001, p. 24.

experiențe individuale, cititorul putând urmări, dacă dorește, un parcurs de formare cu ajutorul unor cărți fundamentale.

În proza dostoevskiană, apelul la intertextualitate reprezintă una dintre multiplele forme de realizare a textului și a relației cu cititorul. Pe alocuri, receptarea textului dostoevskian comportă dificultăți ce reclamă eforturi din partea cititorului care, pentru a înțelege profunzimea textului trebuie mai întâi să decodifice complexul intertextual.

Intertextualitatea biblică reprezintă una dintre componentele esențiale ale literaturii, în general, și a scrierilor dostoevskiene, în special. Astfel, se cere o atenție sporită din partea cititorului pentru a putea pătrunde dincolo de nivelul scriiturii, pe tărâmul etic, filosofic și religios al romanului.

Resimțim *Parabolele evanghelice*-izvor de inspirație în opera lui Dostoevski, familiarizând cititorul cu metabolismul credinței creștine. Toate marile romane dostoevskiene au substratul parabolico-evangelic, „pe care îl dezvoltă și îl supune analizei în conformitate cu caracterul tainic și inepuizabil al modelul inițial”.¹¹ Dostoevski nu recurge însă la erminii de tip obișnuit în ceea ce privește vastul domeniu al parabolilor și scenelor evanghelice pe care le resimțim în romanele sale.

Scriitorul descinde până în adâncimile duhului lor, al spiritului în care au fost propovăduite pentru ca apoi să descrie toată această inițiere harismatică în cuvinte cărora le conferă anumite valențe simbolice. Utilizând un limbaj propriu, la un moment dat, scrieri ale sale pot deveni palpabile reminiscențe din sfera motivelor biblice sau a parabolilor evanghelice.

Prezența substratului biblic și a religiosului în creația dostoevskiană oferă omului echilibrul necesar de care acesta are nevoie, indiferent în ce situație s-ar afla; motivăm afirmațiile noastre pe mărturiile ale autorului cum rezultă din *Amintiri din Casa Morților*. Romanul evocă momentele cheie care i-au marcat profund copilăria și pe care și le reamintește în anii detenției,¹² dar și lecturarea *Bibliei*,¹³ în temnița

¹¹ Andreea-Oana Ifțime, „Intertextul biblic în *Idiotul*”, în *Constelații ieșene*, IV, 2009 nr. 1 (13), aprilie, p. 38.

¹² „De două sau câteodată de trei ori pe zi ne duceam la biserică, la o oarecare depărtare de temniță. De multă vreme nu mai fuseseam la biserică. Slujba din Postul Mare, așa de cunoscută încă din copilărie din casa părintească, rugăciunile solemne, mătâniile până în pământ, toate acestea îmi trezeau în suflet amintirea trecutului așa de îndepărtat, reînviind impresii din copilărie; era tare plăcut când dimineața, pe pământ eram duși de un supraveghetor cu pușca încărcată în locașul Domnului”. F. M. Dostoevski, *Amintiri din casa morților*, trad. și note de Antoaneta-Liliana Olteanu, București, Editura Adevărul Holding, 2011, p. 251.

siberiană, cu ajutorul căreia și-a recăpătat încrederea în puterea divină, înțelegând totodată că suferința este un act al Proniei Divine, nu al hazardului.

Biblia era singura carte admisă în ocnă. Dostoievski a studiat intens *Evanghelia lui Hristos*, atât în Siberia cât și după grațiere, aceasta oferindu-i de fiecare dată răspuns la problemele care-l frământau, fapt confirmat de o relatare a fiicei scriitorului, Liuba Dostoievski: „*Tatăl meu avea obiceiul de a o consulta în clipele importante ale vieții. Deschidea Evanghelia la întâmplare, citea primele rânduri care-i cădeau sub ochi și se considera ca un răspuns la întoierile sale*”.¹⁴

Chiar dacă personajele în care Dostoievski a întruchipat la modul sublim cuvântul evanghelic, Prințul Mișkin și Alioșa, îndemnul de a citi *Sfânta Scriptură* este transpus prin intermediul Starețului Zosima sub forma unui adevărat program catehetic recomandat în special clericilor,¹⁵ dar și conștientizarea acestora de importanța sădirii în sufletele credincioșilor a cuvântului evanghelic.¹⁶ În aceeași notă sunt sfaturile părintelui Ferapont, un călugăr mai mult al literei¹⁷ decât al duhului, din care am desprins următoarele: „*Iubiți oamenii lui Dumnezeu, nu permiteți veneticilor să vă risipească turma, pentru că, dacă vă veți lăsa pe tânjală din cauza mândriei prea mari sau a trândăviei, din cauza lăcomiei și invidiei, atunci vor veni alții peste voi, din toate colțurile lumii, și vă vor împrăștia turma sau vor lua-o cu ei. Explicați-i neobosit poporului Evanghelia... Nu vă lăcomiți la bani! Nu îndrăgiți argintul și aurul, nu le țineți la voi... Să țineți sus flamura credinței și să credeți în ea. Să o ridicați cât mai sus*”.¹⁸

Idealul lui Dostoievski este unul evanghelic, propovăduind iubirea semenilor și iertarea păcatelor săvârșite de aceștia. Intertextualitatea biblică devine, în romanele dostoievskiene,

¹³ „*Acest ocaș stătuse ani de-a rândul liniștit, blând, cuminte; era tăcut și retras și nu vorbea aproape cu nimeni; lumea îl socotea sărac cu duhul și scrântit întru Hristos, căci în ultimul an mai ales își petrecuse tot timpul liber citind Biblia. Noaptea, după ce toată lumea adormea, el se scula, aprindea o luminare de ceară, se urca pe cuptor, deschidea cartea și citea până-n zori*”. *Ibidem*, p. 40.

¹⁴ Aimée Dostoiewsky, *Dostoievsky*, Edit. Paul-Emil, Paris, 1927, p. 107, apud Pr. Ștefan D. Dobra, *Dostoievski și Tineretul*, București, Tipografia Fântâna Darurilor, 1938, p. 94.

¹⁵ Cf. F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol I, trad. de Elena Vizir, București, Editura Adevărul Golding, 2011, pp. 484-493.

¹⁶ „*Este nevoie doar de o mică sămânță, foarte mică: dacă el va ști să o arunce în sufletul omului simplu, și sămânța nu va pieri, atunci ea va trăi în sufletul lui toată viața, va rămâne ascunsă acolo, în beșna din interiorul lui, în miasma păcatelor lui, precum un punct luminos, ca o avertizare continuă și cuprinzătoare...*”. *Ibidem*, p. 490.

¹⁷ „*Litera care nu mai e alimentată de spirit își pierde chiar și calitatea de literă*”. H. R. Patapievic, *Partea nevăzută decide totul*, București, Editura Humanitas, 2015, p. 176.

¹⁸ F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol I, p. 277.

regulăgenerală, căci cititorul întâlnește pe tot parcursul lor trimiteri, pe alocuri concrete, în alte cazuri subtile la *Sfânta Scriptură*. Cel mai des întâlnite sunt trimiterile de la Sfântul Apostol Ioan, din *Evangelie* și *Epistolele Sobornicești*, folosite cu precădere în *Frații Karamazov*, *Idiotul*, *Crimă și pedeapsă*. Cartea *Apocalipsei* este amintită, cu precădere, în *Idiotul*¹⁹ și *Demonii*.²⁰ Nu lipsesc nici ceilalți evangheliști. Spre exemplu, *Demonii* are ca motto *Evangelia după Luca* 8, 32-37, referirile la copii pleacă de la *Evangelia după Matei* cap. 18 și *Evangelia după Luca* cap. 18. Din *Vechiul Testament* este evocată *Cartea lui Iov*, în *Frații Karamazov*,²¹ de unde, ne permitem să considerăm aplecarea scriitorului, pe parcursul întregii creații, asupra suferinței umane. Toate aceste referințe se regăsesc analizate în demersul cercetării noastre.

Mântuitorul Hristos și-a ales, ca metodă de transmitere a Adevărului, *parabola*, considerând că, structural, aceasta este „în perfect acord cu El Însuși, cu substanța a ceea ce voia să transmită și cu nivelul de receptivitate al ascultătorilor”.²² În consecință, întregul mesaj evanghelic trebuie înțeles ținându-se seama de acești parametri.

Transmiterea cuvântului evanghelic este însoțită din partea scriitorului de respect și sensibilitate. Adevărata cultură hristică luminează pe om cu lumina inefabilă a Dumnezeirii și-l conduce spre tot ce este nemuritor și veșnic, „ea alungă tot păcatul și biruie moartea, îl face pe om veșnic și nestrucăcios”.²³

Romanul pe care se reazemă gloria lui Dostoievski și care continua analiza noastră este: *Frații Karamazov*.

Legenda Marelui Inchizitor

Cercetarea noastră este centrată pe *Legenda Marelui Inchizitor*. Episodul ispitirii Mântuitorului în pustiu la Carantaniei, este principala secvență care se regăsește în acest pasaj literar. În hermeneutica celor trei ispitiri se află cheia mesajului transmis lectorului acestui roman. Nu se

¹⁹ *Apocalipsa* cap. 6, 8, 20, 21.

²⁰ Acesta este un roman în care substratul apocaliptic este prezent pe tot parcursul lui.

²¹ „Îi plăcea Cartea Iov și reușise să găsească pe undeva o culegere de ziceri și cazanii ale «purtătorului de Dumnezeu, părintele nostru Isaac Sîrîb»; citea insistent și de mai multe ori, chiar fără să priceapă nimic din textele buchisite, poate că și de aceea ajunsese să îndrăgească și să prețuiască așa de mult această carte de psalmi și povește”. F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol I, p. 163.

²² Andrei Pleșu, *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, București, Editura Humanitas, 2012, p. 25.

²³ Sfântul Iustin Popovici, *Omul și Dumnezeu-om. Abisurile și culmile filosofiei*, trad. de Ioan Ică și Ioan Ică jr., Sibiu, Editura Deisis, 1997, p. 82.

putea găsi un alt pasaj mai sugestiv de care autorul să uzeze pentru a critica materialismul Occidentului și îndepărtarea acestuia de adevăratele valori creștine, dar și incapacitatea de a-L accepta pe Hristos datorită obtuzității în care se află.

Dostoievski oferă, prin romanul *Frații Karamazov*, un exemplu de plâsmuire a unor mituri noi prin folosirea unor pasaje biblice existente de veacuri: *Nunta din Cana Galileii*, *Prologul Evangheliei după Ioan*, *Învierea fucei lui Iair*, *Ispitirea din pustiul Carantaniei* ș.a. Apare dorința autorului de a aduce pe scena vieții cotidiene forme speciale ale mitului creștin. În opinia lui Ioan Pânzaru, „*principiile practice și experiența de viață se pot dobândi mai ușor prin simularea oferită de lectură, deși atașamentul față de valori se obține mai degrabă prin procesul celălalt, prin implicarea personală*”.²⁴

În centrul preocupărilor noastre este *Legenda Marelui Inchizițor*. Pilda „*bobului de grâu care moare pentru a aduce roadă multă*” (Ioan 12, 24) ca și simbolistica Împărăției Cerurilor (a cărei imagine este, în acest caz, comunitatea copiilor, care-l are în centru pe tânărul Alioșa Karamazov) sunt supuse analizei în capitolele următoare.

Romanul *Frații Karamazov*, după cum se pronuță Leonid Grossman, „*este romanul sinteză care face întregul bilanț al activității scriitorului și își propune să întruchipeze cele mai sacrosancte idei ale acestuia*”.²⁵ Acțiunea romanului, dincolo de multiple discuții posibile privind încadrarea ca gen a textului, de relații ideologice și estetice, este rezultatul proiecțiilor intertextuale din *Sfânta Scriptură*. După cum observă Malcolm Jones, în centrul acestui roman avem parte de o amplă confruntare între profunzimea smerenicii ortodoxe și gândirea rebelă a unui tânăr ateist (Zosima versus Ivan Karamazov).²⁶

Legenda Marelui Inchizițor constituie principalul reper mitic²⁷ al întregului roman, cuprinzându-se în acesta întreaga gândire filosofico-

²⁴ Ioan Pânzaru, *Regimul interpretării. Literatura și sensul acțiunii*, pp. 88-89.

²⁵ Leonid Grossman, *Titanul-viața lui Dostoievski*, trad. de George Iaru, Editura Lider, București, 1999, p. 473.

²⁶ „*The most common way of reading the religious dimension of The Brothers Karamazov is, of course, to see it in terms of the juxtaposition of the philosophies and quality of life of the Elder Zosima and Ivan Karamazov (...). Seen in this light, the novel confronts the spiritual depths of Orthodox piety with the intellectual critique of a rebellious young atheist (or radical agnostic), which has seemed to many readers to encapsulate the essence and drama of the confrontation between religion and the scientific enlightenment of the modern age*”. Malcolm Jones, *Dostoevsky and the Dynamics of Religious Experience*, London, Anthem Press, 2005, p. 105.

²⁷ Dimensiunea mitică a prozei dostoievskiene, analizată atent de Albert Kovacs, se poate aplica la mai multe niveluri: „*Limba-j-fără un limbaj mitic, construcției narative nu i-ar mai fi conferită autenticitate și veridicitate. Specific lui Dostoievski este folosirea unui limbaj simplu, dar nu simplist, specific celui biblic, prin care sistemul lingvistic dostoievkian capătă un aspect mistic*”.

religioasă a autorului. Acest poem constituie doar un episod din romanul *Frații Karamazov*, însă legătura cu romanul este realizată astfel, încât poate fi analizat ca o creație distinctă. În locul legăturii exterioare între acest episod și *Frații Karamazov* există una interioară, întregul roman se grupează în jurul acestui poem literar, în care sălășluiește ideea principală a tuturor romanelor dostoievskiene: „*libertatea și rațiunea autonomă a omului necontrolat de nimic*”.²⁸

În acest poem trebuie căutată esența concepției dostoievskiene asupra lumii, fiind piscul creației dostoievskiene și după cum socotește Paul Evdokimov, „*Legenda Marelui Inchișitor sintetizează toate ideile religioase ale lui Dostoievski și face bilanțul viziunii sale fulgurante*”.²⁹ În accepțiunea optimistă a lui Nikolai Berdiaev, acest fragment „*soluționează tema fundamentală a libertății și a spiritului uman*”.³⁰ Vasili Rozanov socotește, într-un ton pesimist, că, „*acest text pare a fi cea mai neagră mărturie a îndoielilor lui Dostoievski*”,³¹ dar și „*sufletul întregii lucrări*”.³² Pentru a înțelege esența concepției dostoievskiene, asupra acestui „pamflet de geniu”,³³ Nikolai Berdiaev vine în întâmpinarea cititorului cu următoarea remarcă: „*în cadrul legendei sunt puse față în față și se confruntă două temeuri fundamentale-libertatea și constrângerea, credința în Rostul vieții și necredința³⁴ în vreun rost, iubirea divină și mila atee față de oameni, Hristos și Antihrist*”.³⁵

*Toate romanele dostoievskiene respectă această direcție, deoarece majoritatea scrierilor sale se dezvoltă pe baza unor pasaje scripturistice; Atmosfera în care se desfășoară acțiunea – pe alocuri devine palpabilă pentru cititor, acesta simțindu-se introdus în desfășurarea acțiunii, stabilindu-se o acută complicitate între el și text; Temporalitatea – acțiunea se desfășoară în timp, dar pe alocuri profunzimea imaginilor create depășește timpul. Desfășurarea și profunzimea întâmplărilor creează pentru cititor imaginea unui timp dincolo de timp. Sentimentul pierderii ireversibile a timpului și conștientizarea angoaselor apar datorită lipsei sensului existențial și eshatologic al umanității”. Albert Kovacs, *Poetica lui Dostoievski*, București, Editura Univers, 1987, p. 212.*

²⁸ Nichifor Crainic, *Dostoievski și creștinismul rus*, Cluj Napoca, Editura Arhidieceziana Cluj/Editura Anastasia, 1998, p. 162.

²⁹ Paul Evdokimov, *Hristos în gândirea rusă*, trad. de Ioan Buga, București, Editura Symbol, 2001, p. 115.

³⁰ Nikolai Berdiaev, *Filosofia lui Dostoievski*, trad. de Radu Părpăuță, Iași, Editura Institutul European, 1992, p. 124.

³¹ Nicoleta-Ginevra Baciuc, „O profecie dostoievskiană”, în *România literară*, 2014, nr. 1-2, http://www.romlit.ro/o_profecie_dostoiievskian. (accesat în 17.04.2015)

³² Maria Banerjee, „Rozanov on Dostoevskiy”, in *Slavic and East European Journal*, vol. 15, 1971, No. 4, p. 413.

³³ Nichifor Crainic, *Dostoievski și creștinismul rus*, p. 161.

³⁴ Această „*necredință în vreun rost*” apare vizibil transpusă sub forma indiferentismului: „*această necredință se înrădăcinează prin convingere, dar se înrădăcinează și printr-un indiferentism ciudat, general, față de această supremă idee a existenței omenești, indiferentism, uneori chiar zeflemist, care Dumnezeu știe de unde și după care legi s-a instaurat la noi, și nu doar față de această idee, ci*

Astra Salvensis, an IV, număr 7, 2016

Acest poem epic reprezintă principalul reper al incursiunii textului biblic în arealul literar. Paul Evdokimov consideră, „*Legenda Marelui Inchizitor ca fiind testamentul spiritual al scriitorului, ea este această «carte despre Hristos» pe care a vrut să o scrie toată viața lui*”.³⁶

Pentru deslușirea enigmelor care planează asupra acestui episod, urmărim firul epic care stă la baza poemului. Dostoievski plasează acțiunea în secolul al XVI-lea, în Spania, țara în care a funcționat Inchiziția, și anume, a doua zi după ce Marele Inchizitor arse pe rug o sută de eretici „*ad majorem gloriam Dei*”.³⁷ Hristos apare liniștit, discret, mergând prin mulțime, dar este observat, în momentul în care acesta săvârșește anumite minuni, de către Marele Inchizitor care dă poruncă gărzilor sale să-l prindă și să-l ducă în temniță. Târziu, în noapte, bătrânul Inchizitor vine la Hristos unde are loc un lung monolog în care își expune doctrina sa și critică învățătura pe care Hristos a lăsat-o lumii.

În demersul său, scriitorul nu s-a putut desprinde de cuvântul biblic. Regăsim în cadrul acestui episod un substrat evanghelic, secvența ispitirii Mântuitorului în pustiu la Carantaniei. În hermeneutica celor trei ispitiri se află cheia mesajului pe care autorul a vrut să-l transmită lectorului acestui roman. Nu se putea găsi un alt pasaj mai elocvent de care autorul rus să uzeze pentru a critica materialismul Occidentului și îndepărtarea acestuia de adevăratele valori. Dostoievski a dus o susținută ofensivă asupra materialismului prin afirmarea libertății individuale promovând umanismul creștin prin imperativul slujirii aproapelui și a societății. Aceasta constituie noua eră pe care romancierul o întrezărește la orizont, o lume în care Dumnezeu este alungat, în care absența lui Dumnezeu este înlocuită de ideologiile pe care omul le-a născocit și care sunt considerate de acesta ca oferind adevărata libertate. Ideea apare sintetizată în dialogul dintre Ivan Karamazov și fratele său Alioșa, când expune problematica poemului, Marele Inchizitor. Libertatea pe care, din iubire, Dumnezeu i-a oferit-o de la început omului va fi răstălmăcită de

față de tot ce este vital, față de adevărul vieții, față de tot ce dă și întreține viața, îi asigură sănătatea, distruge descompunerea și duboarea”. F. M. Dostoievski, *Jurnal de scriitor*, trad. de Adriana Nicoară, Mariana Vraciu, Leonte Ivanov și Emil Iordache, studiu introductiv de Sorina Bălănescu, ed. a III-a, Iași, Polirom, 2008, p. 645.

³⁵ Nikolai Berdiaev, *Filosofia lui Dostoievski*, trad. de Radu Părpăuță, Iași, Editura Institutul European, 1992, p. 125.

³⁶ Paul Evdokimov, *Hristos în gândirea rusă*, trad. de pr. Ioan Buga, București, Editura Symbol, 2001, p. 116.

³⁷ *Marele Inchizitor. Dostoievski-lecturi teologice*, trad. de Leonte Ivanov, Iași, Editura Polirom, 1997, p.13.

acesta transformând-o într-o amplă răzvrătire împotriva lui Dumnezeu.³⁸ Marele Inchizitor dorește deposedarea omului de libertate, oferindu-i în schimbul libertății fericirea unei mari dezamăgiri.

Abordarea ateismului și a refuzului lui Hristos în viața umană nu este deloc întâmplătoare, ci prezintă realitatea societății din acele timpuri. Acest aspect redat în *Legenda Marelui Inchizitor*, prin opoziția față de Hristos, reprezintă o neacceptare din partea societății de a-l primi pe Hristos, omul ajunge să considere că adevărul hristic nu este cel care i se potrivește: „că adevărul nu poate sălășlui în Tine, fiindcă era cu neputință să-i urgisească cineva atât de cumplit ca Tine, lăsându-i să se zbată într-o incertitudine atât de chinuitoare, cu atâtea griji pe cap și atâtea probleme fără dezlegare! În felul acesta, tu însuși ai pus la cale surparea împărăției Tale și n-ai deci niciun drept să arunci vina pe alții”.³⁹

În paginile acestui poem, Hristos se redescoperă lumii prin diferite minuni pe care le săvârșește față de cei bolnavi, dar și învierea unei copile prin care se face aluzie la un alt moment cheie al activității Mântuitorului-*Învierea fetei lui Iair*. Inchizitorul nu poate înțelege, în logica lor plenară, minunile săvârșite de Hristos, astfel acestea nefiind acceptate. Sensul minunilor prin care Hristos dorește să-și arate atotputernicia Sa, dar și iubirea pe care Fiul lui Dumnezeu o are față de ființa umană, în general, și de tineri, în special, nu poate fi acceptată de Inchizitor. Acesta hotărăște închiderea în temniță a lui Hristos, moment care constituie începutul unui tumultuos interogatoriu din partea Inchizitorului,⁴⁰ căruia Hristos îi răspunde printr-o profundă tăcere.⁴¹

³⁸ „*Vreau să fiți liberi cu adevărat? Ai avut acum prilejul să-i vezi pe oamenii aceștia «liberi», rostește deodată bătrânul, zâmbind dus pe gânduri. Ca să continue apoi, măsurându-l cu o privire încruntată pe captivul său: Da, să știi că ne-a costat scump treaba asta, dar acum, am ajuns, în fine, să ducem, în numele tău, la bun sfârșit misiunea noastră. Cincisprezece veacuri ne-am canonit cu libertatea asta, dar acum am isprăvit, da, da, am isprăvit o data pentru totdeauna. Ce, nu crezi c-am isprăvit pentru totdeauna? Te uști la mine blând și nu vrei măcar să mă învrednicești cu un cuvânt de indignare? Cu toate astea, tocmai acum, poți să mă crezi, acum, în momentul de față, oamenii poartă în ei mai adânc ca oricând înrădăcinată convingerea că sunt liberi, cu desăvârșire liberi, deși chiar ei ne-au oferit libertatea lor, depunând-o smeriți la picioarele noastre. Asta e ceea ce am izbutit noi să facem, dar, te întreb, asta e oare cu adevărat libertatea dorită de tine, libertatea pe care ai visat-o?*”. F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol. I, p. 421.

³⁹ *Ibidem*, p. 424.

⁴⁰ „*În care întinericul desfășurat în rafale nimicitoare prin discursul Inchizitorului se va confrunta și se va împiedica în stavila de tăcere a dragostei*”. Nicoleta-Ginevra Baci, „O profeție dostoievskiană”, în *România literară*, nr. 1-2, 2014, http://www.romlit.ro/o_profeie_dostoievskian, (accesat în 17.04.2015).

⁴¹ „*Tăcerea este însuși miezul, profunzimea, adâncul, adevărul, misterul și esența lui Dumnezeu*”. George Remete, *Cunoașterea prin tăcere*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2011, p. 633.

Inchizitorul este simbolul omului pătruns de egoism. Raționalismul individualist este pedepsit aspru în toate romanele sale. O astfel de ființă nu poate pătrunde în tainele lui Dumnezeu, preferă o gândire diabolică în dauna unei smerenii hristice. Prin folosirea textului biblic, mesajul său nu intră în desuetudine, ci rămâne de-a pururi viu în conștiința celui care-i citește opera.

Marele Inchizitor încearcă prin orice mijloace să-și impună doctrina. Dacă diavolul nu a reușit să-L ispitească pe Hristos prin cele trei modalități, în Pustiul Carantaniei, care constituie scena centrală a acestui monolog, Marele Inchizitor îi reproșează lui Hristos că neacceptarea lor a dus în cele din urmă la un mare haos asupra întregii umanități, acestea devenind instrumente de dominare a omului, arătând că pentru a aduce fericirea acestei lumi este nevoie de minune, mister și autoritate. Hristos a preferat să-l lase pe om liber, nu rob vreunei ideologii. Inchizitorul nu renunță, știe slăbiciunea firii umane. Prin acest plan diabolic, Inchizitorul dorește să subjuge ființa umană, să-i arate Mântuitorului că natura umană este iremediabil înjosită, ceea ce constituie o mare eroare; omul indiferent de starea de păcat în care s-ar afla are capacitatea de a restabili comuniunea cu Hristos.

Poemul dovedește o reală răzvrătire a omului față de Dumnezeu. Marele Inchizitor respinge lumea creată de Dumnezeu, considerând că el o poate organiza mult mai bine; toată viziunea lui este o interpretare pe dos a adevărului.

Acțiunea acestei legende se încheie cu un ultim gest al Mântuitorului prin care-l sărută pe Inchizitor. În pasajul evanghelic analog acestei ultime atitudini a lui Hristos, Iuda îl sărută pe Hristos. La Dostoievski, „*Ostaticul*” îi oferă o sărutare Inchizitorului, care rămâne neclintit în hotărârea lui.⁴² Gestul lui Iuda este unul de trădare, pe când gestul „*Ostaticului*” este unul de profundă smerenie. Teologul protestant

⁴² „*Inchizitorul a spus tot ce avea de spus și așteaptă acum răspunsul prizonierului său. Tăcerea lui îl apăsă. L-a ascultat tot timpul cu luare-aminte, liniștit, privindu-l pătrunzător, drept în ochi, fără să-i obiecteze nimic. Bătrânul ar vrea totuși să-i audă glasul, să-i spună ceva, orice, măcar un cuvânt, fie el cât de amar, cât de cutremurător. Acesta însă se apropie de el și sărută blând buzele ofilite ale bătrânului de nouăzeci de ani. E singurul lui răspuns. Inchizitorul tresare. Ceva îi tremură în colțul gurii; se îndreaptă apoi spre ușă, o deschide și spune: „Du-te și să nu mai vii... să nu mai vii... niciodată, niciodată!” și-l lasă să iasă „în noaptea ce învăluie piața orașului”. Iar prizonierul pleacă./-Și bătrânul?/-Sărutul îi rămâne ca un balsam pe inimă, și totuși, stăruie mai departe, neclintit, în hotărârea lui”. F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol. I, p. 440.*

Eduard Thurneysen socotește că sărutul lui Hristos dat Marelui Inchizitor reprezintă un act de iertare dat întregii umanității.⁴³

Analizând acest episod, putem conchide că reprezintă mai mult decât o simplă formă de ateism: o respingere a lui Hristos cu conștiința că El există. În viziunea Inchizitorului, Dumnezeu nu poate fi acceptat, acesta consideră că lumea nu are nevoie de prezența Lui, ci numai de minunile Lui. Hristos însă a vrut să-l câștige pe om prin libertate, nu prin miracole, așteptând de la acesta o iubire liberă, necondiționată de vreo cauză externă.

Lectura acestui „pamflet de geniu” demonstrează că Dostoievski era un bun cunoscător al cuvântului revelat, dovadă că alege să pună în gura Marelui Inchizitor cele mai teribile negații, chiar și negarea creării după chipul lui Dumnezeu⁴⁴. Mesajul acestui poem are o țintă precisă, și anume, omul sensibil care cel puțin o dată l-a simțit pe Dumnezeu în viața sa, altfel exista pericolul de a fi de partea Inchizitorului.

Considerăm ca și exegeții operei lui Dostoievski că *Frații Karamazov* constituie apogeul literar al scriitorului, concluzia și încoronarea întregii sale opere în care acesta reformulează întrebările pe care și le-a pus și caută să le soluționeze.

Dostoievski își selectează foarte atent inserțiile citatului biblic în opera sa, creând de fiecare dată un adânc sentiment de uimire în fața sacralului, deschizând calea reflecției. Intertextul biblic în paginile dostoievskiene reprezintă modul artistic al unei sensibilități religioase aparte. Atât pentru Dostoievski cât și pentru alți scriitori din spațiul ortodox referințele biblice sunt, pe alocuri inevitabile, (determinate de concepția lor despre lume și viață și de conținutul de idei pe care îl transmit).

⁴³ „Usually it is interpreted as a kiss of forgiveness from Christ to the saintly sinner. As Thurneysen puts this conventional view, this is the answer which Dostoevsky wants to give to man in his tremendous godlessness”. Eduard Thurneysen, *Dostojewski*, Kaiser Verlag, Munchen, 1930, <http://www.religion-online.org/showcha-pter.asp?title=537&C=588>, (accesat în 17.04.2015)

⁴⁴ „Nu Te-ai gândit oare că, într-o bună zi, cu jugul acesta al libertății de a alege lăsat pe umerii lui, ar putea să Te renege, să te respingă chiar și pe Tine, ar putea să pună la îndoială chiar și realitatea chipului Tău și adevărurile propovăduite de Tine? Va veni poate vremea când oamenii vor declara sus și tare că adevărul nu se află la Tine, pentru că nimeni altul în afară de Tine nu ar fi putut să îi părăsească într-o stare de rătăcire și buimăceală mai mare, să îi lase într-o confuzie mai profundă și cu mai multe griji și nevoi așa cum ai făcut-o Tu”. F. M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, vol. I, pp. 427-428.

Astra Salvensis, an IV, număr 7, 2016

Biblia a fost și continuă să fie un izvor de inspirație pentru literatură. Astfel, prin intertextul biblic, și literatura modernă caută și dă răspunsuri la marile întrebări ale existenței.